

INKLYUZIV TA'LIMNI UZLUKSIZLIGI TA'MINLASH VA UNI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHNING NAZARIY JIHATLARI

Kobilova Sh.X.

*ChDPU Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika
kafedrasi v.b.dotsenti (PhD)*

Tayanch so'zlar: uzluksiz ta'lim, iklyuziv ta'lim, ta'lim traekktoriyasi, maxsus o'qitish, pedagogik-psixologik qo'llash, ilmiy-nazariy g'oya, inklyuziv jarayonni rivojlanishini konstruktiv tavsiflash.

Ключевые слова: непрерывное образование, инклюзивное образование, образовательная траектория, специальное образование, педагогико-психологическое применение, научно-теоретическая идея, конструктивное описание развития инклюзивного процесса.

Key words: continuous education, inclusive education, educational trajectory, special education, pedagogical-psychological application, scientific-theoretical idea, constructive description of the development of the inclusive process.

Резюме:

Mazkur maqolada muallif uzluksiz inklyuziv ta'limni tashkil etishning ilmiy-nazariy jihatlariga doir o'z ilmiy mulohazalarini ilgari surib, alohida ta'limga muhtoj ta'lim oluvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish ijtimoiy dolzarb masala ekanligini yoritgan.

Резюме:

В данной статье автор излагает свои научные взгляды на научно-теоретические аспекты организации непрерывного инклюзивного образования, создания необходимых условий для психолого-педагогического сопровождения учащихся, нуждающихся в специальном образовании, уточняет данную проблему.

Summary:

In this article, the author puts forward his scientific opinions on the scientific and theoretical aspects of the organization of continuous inclusive education, creating the necessary conditions for the psychological and pedagogical support of students who need special education. clarified that the issue.

Bugungi kunda uzluksiz ta'limda, inklyuziv ta'lim jarayoni haqidagi ilmiy-nazariy g'oyalar xilma-xil bo'lib, inklyuziv ta'lim to'liq standartlar asosida joriy etish yuzasidan aniq va tayyor o'qitish modellari mavjud emas. Shuningdek,

ta'lim muassasalarida inklyuziv jarayonni rivojlanishini konstruktiv tavsiflash imkonini beruvchi mexanizmlar to'liq shakllantirilmagan.

Ta'kidlash lozimki, bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar uchun o'quv mashg'ulotlarga tez moslashish elementlarini o'zida shakllantirgan trening mashg'ulotlar majmuasini tashkil etish, uni qo'llash faoliyatini amalga oshirish yuzasidan ilg'or pedagogik texnologiyalar dasturini ishlab chiqish zarur. Inklyuziv ta'lim jarayonida maxsus o'quv sharoitlarini yaratish, ularni amaliyotga joriy etish, har qanaqangi ziddiyat va ijtimoiy muammolarni chetlab o'tgan holda har bir imkoniyati cheklangan bolalarni, nogironlik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'qitish uchun o'quv dastur va o'quv-uslubiy rejalarini shakllantirish kerak.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy dunyoda uzluksiz ta'lim hayotiy zaruratga aylanmoqda. Mazkur masala YUNESKO tomonidan ham dozlarb omil sifatida e'tirof etilib, ushbu g'oya bugungi kunda dunyoning barcha mamlakatlarida innovatsiyalar yoki ta'lim islohotlarining asosiy yo'nalishlarini belgilashi [4] hamda bolalar bog'chasidan boshlab imkoniyatlari cheklangan shaxslarni oliy ta'lim hamda oliy ta'limdan keyingi ta'lim bosqichlarini o'zida aks ettirishi belgilangan.

Shuningdek, BMTning nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani qabul qilinishi [2], imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan bolalarni uzluksiz ta'limga jalb etish, inklyuziv ta'lim siyosatini barcha davlatlar to'liq o'zlarida joriy etish va mavjud xalqaro huquqlarga asoslangan inson manfaatlarini ijtimoiy-siyosiy hamda pedagogik-psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlashning zarur shakllarini belgilab, ta'lim gumanizmini jamiyat hayotida to'liq realizatsiya etish nazarda tutilgan.

Zamonaviy ta'limni rivojlantirishning asosiy strategiyasi va yo'nalishlarini ishlab chiqishda mamlakatimiz Birlashgan Millatlar tashkiloti tomonidan 2030 yilgacha qabul qilingan barqaror rivojlanish maqsadlaridan biri - "inklyuziv va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash va hamma uchun umrbod teng ta'lim imkoniyatlarini targ'ib qilish" ga erishish [7] konsepsiyasini jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylantirishni ustuvor ta'lim maqsadlaridan biriga aylantirish lozimligiga e'tibor qaratildi.

Shu nuqtai nazardan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarorga muvofiq "2020 - 2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" ishlab chiqilib, uni amalga oshirish mexanizmlari va yo'l xaritasi shakllantirilgan. Unda uzluksiz ta'limga mas'ul bo'lgan vazirliklar, davlat va nodavlat tashkilotlari o'z vakolatlari doirasida ushbu konsepsiyani amalga oshirishi belgilab qo'yilgan [6].

O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalar uchun jadal rivojlanayotgan va takomillashtirilayotgan umumiy ta'lim tizimi keyingi kasbiy ta'lim (OTM

va undan keyingi ta'lim bosqichlari) uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi, bu an'anaviy ravishda ularni umrbod ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Shuningdek, imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan o'quvchi va talabalarni istiqbolda kasbiy faoliyatni tanlash, kelajakda ishga joylashish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishda hamda jamiyatni barcha sohalarida to'liq va adekvat ijtimoiy faolligini ta'minlaydi.

Uzluksiz ta'limda inklyuziv jarayonni rivojlantirish g'oyasi va uni amalga oshirish, alohida ehtiyojli ta'lim oluvchilar uchun individual ta'lim traektoriyasini belgilash va arxitekturasini yaratish zamon talabi bo'lib mazkur toifadagi ta'lim oluvchilarni qiziqishi, iqtidor va qobiliyatidan kelib chiqib ularni barvaqt bosqichma – bosqich kasb-hunarga yo'naltirishni ham ustuvor masala etib belgilanishi maqsadga muvofiq. Shu nuqtai nazardan, uzluksiz ta'limda inklyuziv ta'limning asosiy vazifalaridan biri, imkoniyati cheklangan har bir ta'lim oluvchini individual tipologik xususiyati, o'qish va kasbiy yo'nalganlik darajasi hamda kasbiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyati, mazkur jarayonni ta'minlashga xizmat qiluvchi obektiv omillarni o'ziga xosligi, asosiy prinsiplari hamda yondashuv uslublari ilmiy jihatdan o'rganilishi ham muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yondashuv, uzluksiz ta'limda inklyuziv jarayonni realizatsiya etish bugungi kun ta'limning maqsadi emas, balki imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarni iqtidori va qobiliyati doirasida kasbga yo'naltirish hamda mustaqil hayot kechirish imkoniyatini sifat darajaga olib chiqishni ustuvor masala etib belgilagan. Shuningdek, imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarni boshqalarga bo'lgan qaramlik darajasini minimallashtirish, o'ziga va ertangi kunga bo'lgan ishonchini oshirish informatsion jamiyatda ta'lim-tarbiyaning ustuvorlik traektoriyasi va istiqbolli arxitekturasini belgilashda ijtimoiy adolat mezonini asosi bo'lib xizmat qiladi.

Imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarni ta'lim olish traektoriyasi va kasbiy yo'nalganlik arxitekturasini shakllantirish uzluksiz inklyuziv ta'limda maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan ta'lim oluvchilarni xohish irodasini to'liq namoyon etishlar uchun qonunlar bilan tartibga soluvchi muammolar borligidan dalolat beradi.

-Birinchidan, alohida ta'limga ehtiyojmand ta'lim oluvchilar uchun uzluksiz ta'limning barcha darajalarida tizimli inklyuziv jarayonni rivojlantirish;

- uzluksiz inklyuziv ta'limni rivojlantirishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda zamonaviy ta'limning sun'iy intellekt imkoniyatlarini ta'lim mazmuniga singdirish va eskicha ta'lim texnologiyalarni modernizatsiya qilish;

- uzluksiz inklyuziv ta'limni maxsus o'qitish mexanizmlarini rivojlantirish va kasbiy yo'nalganlikning intensiv yaxlit tizimga muvofiqlashgan dasturini yaratish.

Uzluksiz ta'limning turli darajalari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rib chiqish va inklyuzivlik bilan muvofiqlashuvi, ta'limning yaxlitligini saqlashga qaratilgan va yo'naltirilgan ijtimoiy institutni harakatlar traektoriyasini belgilovchi dastur hisoblanadi.

Mazkur dasturni qurish alohida ilmiy mulohazani, nazariy va uslubiy vositalarni ishlab chiqishni talab qiladi, bu bizga alohida ehtiyojli ta'lim oluvchining ta'lim traektoriyasini uzluksizligi uchun zarur shart-sharoitlar va shartlarni o'rganishga imkon beradi.

Inklyuziv ta'limning uzluksizligi muammolarini hal qilishda xorijiy va mahalliy tajribaning yondashuvlari tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'limning uzluksizligi tushunchasining mazmuni o'quv jarayonida, uni tashkil etishda "bo'shliqlar" yo'qligida, har bir bosqichdagi faoliyat natijasi keyingi davrning boshlanishini ta'minlaydi.

Uzluksiz inklyuziv ta'limni tashkil etishning pedagogik-psixologik omillarini o'rganishning ilmiy tahlili shuni ko'rsatadiki, bu jarayon ko'p funksiyali xususiyat bilan tavsiflanadi. Uzluksiz inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik jihatlari imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarning individual shaxsiy sifatlarini diagnostika qilish orqali ijtimoiy integratsiyani yuzaga chiqaradi. Shuningdek, ijtimoiy muhit bilan faol kommunikativ o'zaro ta'sirga yo'naltiradi hamda olingan bilim va ko'nikmalarni o'z faoliyatlarida qo'llash imkoniyatini oshiradi.

N.M.Nazarova nuqtai nazaricha inklyuziv ta'limda ijtimoiy-pedagogik va psixologik yondashuv, imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarning individual jihati va emotsional hayoti tajribasini aniqlashga va yo'naltirishga xizmat qiladi [5].

A.V.Suvorov nuqtai nazaricha, uzluksiz inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarning ijtimoiy-madaniy dunyoqarashini shakllanishiga xizmat qilib, hayot davomida o'z-o'zini tarbiyalash xususiyatini ular shaxsida shakllantirib, individual madaniyat namunasini rivojlantiradi [9]. Mazkur masalada o'z ilmiy qarashiga ega bo'lgan, A.Yu.Shemanov imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarni o'qitishda "maxsus madaniy ehtiyojlarini" hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. Uning ilmiy mulohazasiga ko'ra, bunday ehtiyojlarni hisobga olish muayyan munosabatlar tizimlari va identifikatsiyalarni tashkil etuvchi elementlarning o'ziga xos xususiyatlarini nomoyon etib, imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilar uchun mos keladigan madaniy muhitni tavsiflash imkoniyatini oshiradi [8].

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz inklyuziv ta'limni madaniy omillar asosida tashkil etish, gumanistik yondashuv sifatida e'tirof etilib, imkoniyati cheklangan ta'lim oluvchilarni etnopsixologik qadriyatlar negizida shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik jarayon hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda uzluksiz inklyuziv ta'lim interaktiv yondashuv orqali amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etib, ekzistensializm, pragmatizm, postmodernizm va fenomenologiya kabi g'oyalari asosida uning nazariy va uslubiy asosini tashkil etish maqsadga muvofiq.

Ta'kidlash lozimki, mazkuryondashuv uzluksiz inklyuziv ta'lim imkoniyatlarini pedagogik va psixologik jihatlarini ochib berishda alohida ahamiyat kasb etadi. Uzluksiz inklyuziv ta'limni amalga oshirish hamda qo'llab-quvvatlash uchun tashkil etilgan psixologik xizmat, psixologik-pedagogik markazlar va psixologik-tibbiy pedagogik komissiyalar faoliyati ta'limning uzluksizlik vazifasini to'laqonli amalga oshirish resurslari mavjudligini ta'minlab, zaruriy omillarni muvofiqligini istisno qilinmaydi. Aks holda, nogiron bolalarning maxsus va inklyuziv ta'lim sharoitida erishilgan ta'lim darajasini yo'qotish xavfi ortish ehtimolligi yuqori bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Kobilova Sh.X. Pedagogik innovatsion ta'lim klaster asosida xalq ta'limida inklyuziv muhitni yaratish yuzasidan ijtimoiy-pedagogik yondashuv / Mug'allim ham yzliksiz bilimlendiriv. №6/3.2022.-B.52-57.
2. Konvensiya OON o pravax invalidov: prinyata rezolyusiey 61/106 Generalnoy Assamblei ot 13 dekabrya 2006 g.
3. Kobilova Sh.X. Inklyuziv ta'lim makonini barqarorlashtirish hamda uning pedagogik shart-sharoitlarini muvofiqlashtirishning muammo va yechimlari // Ta'lim, fan va innovatsiya. 6-son, 2022.-B. 118-119.
4. Lopatkina Ye.V. Neprerivnoe obrazovanie - fenomen XXI veka // Neprerivnoe obrazovanie - strategiya jizni sovremennogo cheloveka: materialy II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferensii (g. Vladimir, 26-27 marta 2014 g.) / Vladimirskiy gosudarstvenniy un-t imeni A.G. i N.G. Stoletovix; Pedagogicheskiy in-t. Vladimir: Izd-vo VIGU, 2014. S. 14-15.
5. Nazarova N.M. K probleme razrabotki teoreticheskix i metodologicheskix osnov obrazovatelnoy integratsii / N.M. Nazarova // Psixologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2011. – № 3. – S. 5-11
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktabrdagi PQ-4860-son qarorga muvofiq "2020 — 2025 yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi" <https://lex.uz/docs/5044711>
7. Rezolyusiya «Preobrazovanie nashego mira: Povestka dnya v oblasti ustoychivogo razvitiya na period do 2030 goda»: prinyata Generalnoy Assambleey OON 25 sentabrya 2015 g.
8. Shatrova N.V., Sichev V.V. Bezopasnost obshestva i lichnosti v povsednevnoy jizni i chrezvichaynix situatsiyax: uchebnoe posobie dlya studentov s ogranichennimi vozmojnostyami zdorovya po dissipline «Bezopasnost jiznedeyatelnosti» po spetsialnosti «Lechebnoe delo».Ryazan:OTS i OP, 2018. 312s.
9. Suvorov, A. V. Inklyuzivnoe obrazovanie i lichnostnaya inklyuziya / A.V. Suvorov // Psixologicheskaya nauka i obrazovanie. – 2011. – № 3. – S. 27-31